

Dick Sanderman: 'Ik probeer enthousiasme voor de muziek uit te stralen'

Onlangs is organist/componist Dick Sanderman uit Rijssen toegetreten tot de redactie van 'de Orgelvriend', nadat hij al vele jaren bijdragen leverde aan ons blad. Dick is directeur van de Muziekschool Rijssen en omstreken (met "Muziek verrijkt je leven" in het vaandel), organist in de PKN-gemeente, is een vruchtbaar componist van koraalvoorspelen en heeft twee Koraalboeken op zijn naam staan. Daarnaast geeft hij concerten in het hele land, werkt mee aan cd-opnamen en is hij in zijn vrije tijd een meer dan verdienstelijk amateur-fotograaf die zijn digitale prenten middels 'Webshots' deelt met iedereen die ze maar wil zien. Hoog tijd voor een portret "op de orgelbank".

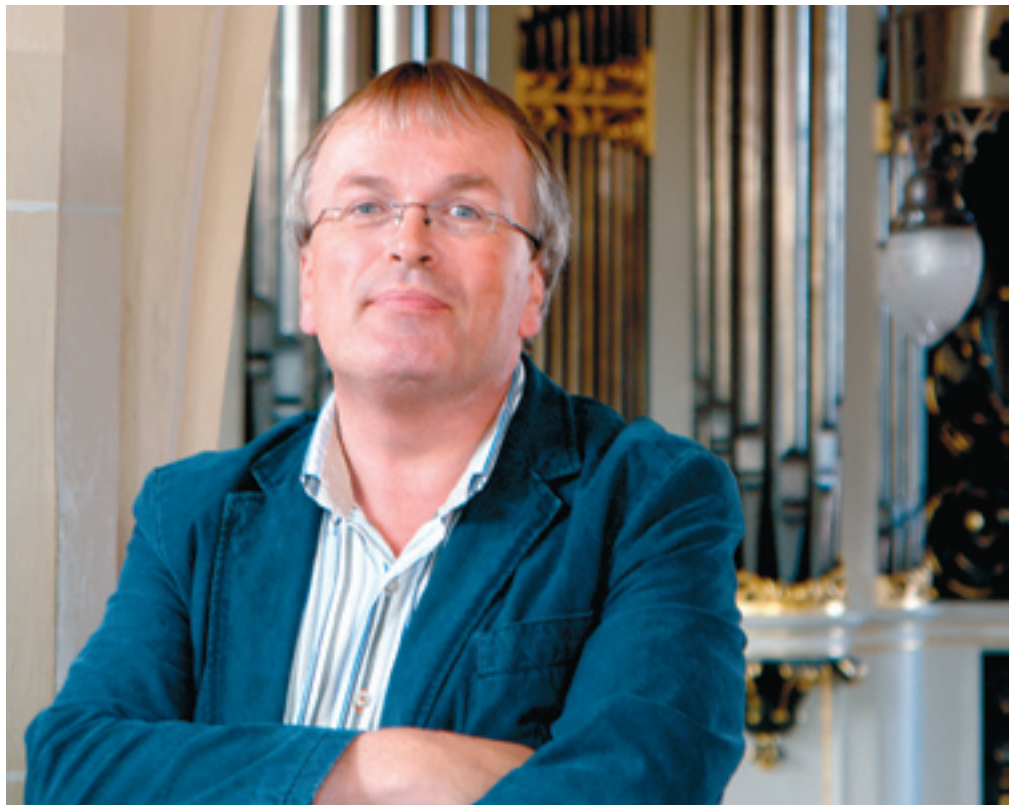


Foto: Leonard Sanderman

Dick, je schrijft eigenlijk al jarenlang voor 'de Orgelvriend' maar het heeft toch even geduurd voor je volmondig "Ja" zei op de uitnodiging om toe te treden tot de redactie. Wat zijn je overwegingen geweest?
"Weet je, schrijven is iets wat ik graag doe. Bij een beroepskeuzetest op de lagere school schijn ik zelfs te hebben gezegd dat ik journalist wilde worden. Schrijven ligt me wel, nootjes, tekst – maar de tijd hè ... Ik heb een drukke baan als directeur van de muziekschool, ik doe er nog allerlei dingen bij, dus ik heb gewoon niet zoveel tijd om te schrijven. Met een schrijfverplichting kan ik dus niet echt uit de voeten. Pas toen je

me duidelijk maakte dat een redactielidmaatschap ook bestaat uit meedenken, en dat een schrijfverplichting niet aan de orde is, durfde ik uiteindelijk "Ja" te zeggen. En ik vind 't wel leuk: volgens mij lees ik 'de Orgelvriend' al sinds 1974 of daaromtrent. Door de jaren heen heb ik regelmatig bijdragen geleverd, een tijdlang zelfs een vaste rubriek "Voetnootjes uit de muziekpraktijk" gehad. Het blad is er in de achterliggende decennia enorm op vooruit gegaan, 't ziet er professioneel uit maar de leesbaarheid is gebleven. Dat wordt gewaardeerd, dat spreekt ook mij aan."

VRAGEN: GERCO SCHAAP



Je hebt 27 jaar als organist gefunctioneerd in de Gereformeerde Gemeente van Rijssen, tot je in november 2004 je orgelsleutels hebt ingeleverd. Daarna ben je met je gezin overgegaan naar de PKN-gemeente en nu speel je zondags op het Koppejan-orgel in de Westerkerk. Kun je / wil je in het kort iets over deze overgang zeggen?

“Ach ... laat maar. 't Was geen reclame voor de kerk, dus daar moeten we maar niet te veel woorden aan vuil maken. De PKN-gemeente waartoe we nu behoren is een Gereformeerde Bondsgemeente, heeft geen hoogliturgische traditie of zo, maar als organist heb je er wel een gezonde hoeveelheid ruimte om muzikaal bezig te zijn. Er is vertrouwen, een stukje waardering op z'n tijd: dat doet goed! Overigens speel ik niet alleen in de Westerkerk, al zit ik daar wel het vaakst. Hervormd Rijssen kent vijf kerkgebouwen en veertien organisten. De hoofdorganisten spelen in beginsel altijd in dezelfde kerk, de overige organisten rouleren langs de vijf kerkgebouwen. De Westerkerk heeft als enige geen hoofdorganist: niemand had daar zin in. Formeel ben ik ook geen hoofdorganist, al stem ik wel de tongwerken in de Westerkerk en speel ik daar relatief veel diensten, maar ik rouleer ook langs de andere kerken. En eigenlijk vind ik dat best aardig: overal je steentje bijdragen aan de gemeentezang. Maar anderzijds denk ik ook wel eens: voor de gemeentezang zou het beter zijn als er per kerk gewoon een vast organistenteam zit: dan weet de gemeente tenminste waar ze aan toe is.”

Kwam er op dat moment voor jou een enorme hoeveelheid “liederen uit de schat der eeuwen” bij, of was je daar toch al buiten de eredienst mee bezig?
“Het grootste verschil was de overgang van psalmen “op hele noten” naar ritmische gemeentezang, want Hervormd Rijssen zingt in principe nog gewoon de psalmen in de berijming van 1773 en de “Enige gezangen”. Op feestdagen worden er vóór de dienst wel toepasselijke gezangen gezongen. En sinds april loopt er in twee kerken een proef waarbij het



Het Van Eeken-orgel in de Noorderkerk.

introituslied in elk geval een psalm-nieuwe-berijming is en waarbij de predikant daarnaast nog twee psalmen nieuwe berijming of gezangen uit het Liedboek dan wel de oude Hervormde bundel van 1938 mag opgeven. Er is een commissie gevormd die deze gezangenproef voorbereidde, begeleidt en straks gaat evalueren. Daaraan mag ik ook m'n steentje bijdragen, als secretaris zelfs. Bezig zijn binnen de kerk is eigenlijk wat ik 't liefst doe. Diep in m'n hart ben ik gewoon kerkmusicus. Het begeleiden van de gemeentezang is me meer waard dan het spelen van een Vierne-symfonie.”

Je hebt twee Koraalboeken bij de Psalmen gecomponeerd, één niet-ritmische versie en een ritmische versie. De laatste is zelfs al enige tijd uitverkocht. Hebben de psalmmelodieën voor jou nog geheimen?

“Geheimen? Nou, verrassingen in elk geval wél! Want, laten we eerlijk zijn, als je Psalm 27 eerst hoort in een opname van een Datheen-samenzangavond, langzaam niet-ritmisch, met alle verhogingen en met bovenstem, en vervolgens hoor je dezelfde psalm in de nieuwe berijming, ritmisch, mixolydisch geharmoniseerd, dan is het bijna niet meer te bevatten dat

het toch dezelfde psalm is. Je kunt er zóveel kanten mee op! En het instrument werkt ook richtinggevend in je improvisaties: op een Koppejan-pneumaat doe je andere dingen dan op een Reil uit 1993. En behalve die twee heb ik hier dan ook nog een Flentrop uit 1981 met nog wat Scheuer-materiaal, een Engels orgeltje uit 1870 en een heuse Monarke. Op dat laatste apparaat kan ik trouwens ook Sweelinck in middentoonstemming spelen ...”

Je omschreef het pneumatische Koppejan-orgel uit 1966 in de Westerkerk in ‘Muziek & liturgie’ onlangs als “een draak van een ding”. Wat betekent het voor jou om – naast alle fraaie historische orgels die je regelmatig bespeelt – op zo'n orgel de eredienst te begeleiden? “Uitdaging” of “ergernis”?

“Haha, dat wisselt per dienst, soms per moment – want het orgel is zo onbetrouwbaar als ik weet niet wat. Vooropgesteld: in de kerk klinkt het eigenlijk heel goed. De Westerkerk heeft een muziekvriendelijke akoestiek, je kunt er fijn zingen en ook de orgelklank is eigenlijk best om aan te horen. Maar ga je spelen, dan zit je ten eerste al met het probleem dat de speeltafel op een heel ongunstige plek staat, náást het pijpwerk en vrijwel geïsoleerd van de kerkrimte. Je



hoort de gemeente dus heel slecht en je hoort het orgel alsof je er binnenin zit. Verder is de pneumatiek erg ongelijkmatig en storingsgevoelig. Het is bijna ondoenlijk om daar een stuk muziek echt gaaf neer te zetten. Natuurlijk is het een uitdaging om dat dan tóch te proberen. Maar 't is wel frustrerend als er plotseling een register weigert, de vrije combinatie niet 'pakt' wat je had klaargezet, als doorspraak optreedt of opeens het knieschot uit z'n klemmen valt, tegen je knieën aan ... Wanneer je het orgel echter hoort op de cd die we vorig jaar met de hervormde organisten hebben opgenomen, dan blijkt uit reacties dat veel mensen het Westerkerkorgel in die opname mooi vinden klinken*."

Is er ook een kans dat dit orgel in de nabije toekomst zal worden vervangen?
"Dat waag ik te betwijfelen. De kerk staat in een vergrijzende wijk. Sinds september j.l. maakt ook de Hersteld Hervormde gemeente als huurder gebruik van de Westerkerk. Dat past precies: wij hebben dienst om 09.00 en 15.00 uur, zij om 11.00 en 18.30 uur. Onze PKN-gemeente denkt omstreeks 2011 een nieuw gebouw te plaatsen in de wijk Opbroek, een groot nieuwbouwplan aan de zuidkant van de stad. Het is de bedoeling dat de Westerkerk tegen die tijd wordt verkocht aan de HHK."

Treed je regelmatig op als adviseur bij orgelbouw en restauratie?
Nooit! Adviseur is een vak apart. Het gebeurt nogal eens dat bij een orgelbouwproject een organist X of Y als adviseur wordt ingeschakeld, "want die kan zo mooi spelen". Maar dáár ben je geen adviseur voor! Een adviseur is iemand die ook technisch veel kennis in huis heeft, die zinnige dingen kan zeggen over de meest uiteenlopende orgelbouwkundige onderwerpen, is iemand met visie. En vooral: een adviseur is een klankbord en een bron van inspiratie voor de orgelbouwer. Als 't goed is, tilt de adviseur de orgelmaker zelfs boven zichzelf uit, tot een niveau waarvan je zegt "Tjonge, dat had ik van deze orgel-

maker niet verwacht!" Nou, dat kan ik niet. Ik heb misschien wel twee rechteroren, maar tegelijkertijd heb ik ook twee linkerhanden, dus verwacht van mij alsjeblieft geen zinnige opmerkingen op technisch gebied. Als commissielid ben ik wel nauw betrokken geweest bij de totstandkoming van het orgel in de Noorderkerk hier. Maar adviseur: nee, ieder z'n vak."

In hetzelfde 'zelfportret' in 'Muziek & liturgie' schreef je over het nieuwe Van Eeken-orgel (2004) in de Noorderkerk te Rijssen: "De orgelwereld loopt er met een grote boog omheen, orgelbladen schrijven er niet over, iedereen lijkt bang z'n vingers eraan te branden". Grijp je kans om iets over dat orgel te zeggen!

"Kom maar eens luisteren! Uiteindelijk zegt dat méér dan duizend woorden. Over orgels wordt soms in de meest lyrische woorden gepraat of geschreven, maar als je 't dan hoort, valt het soms bar tegen. Een orgelklank die je echt ráákt, waar je kippenvel van krijgt, dat maak ik maar zelden mee bij nieuwe instrumenten. Maar dit is er zo een, dit is een klank die me echt raakt en roert! Het was een heel bijzonder project, een groot nieuw orgel waar de orgelmaker de ruimte kreeg om voor deze specifieke situatie de meest optimale oplossing te bedenken. Een enorme kerk, pakweg 2000 zitplaatsen, waar nooit concerten gegeven zullen worden maar waar wel zondag aan zondag massale niet-ritmische gemeentezang klinkt. Beperkte ruimte boven de kansel, en ook akoestisch een moeilijke ruimte. Henk van Eeken heeft daarvoor een concept bedacht dat 100% gericht is op de gemeentezang: een adequate begeleiding voor die gemeente met een plenumklank die draagkrachtig én ontspannen klinkt. Dat resulteerde in een dispositie met weinig fluiten en slechts één strijker, een groots prestantenkoor en een indrukwekkend aantal tongwerken. Karakteristiek zijn de Tertiaan op zestienvoets basis in het rugwerk, en zeker ook het feit dat de manuaalkoppel het rugwerk áán het hoofdwerk koppelt. Je kunt dus uitkomend spelen op het

rugwerk + hoofdwerk, met het ongekoppelde hoofdwerk als begeleiding. Vorig jaar was er een excursie van de Orgelkring De Hollandsche IJssel die achtereenvolgens het nieuwe orgel in Ommen bezocht, het historische Berner-orgel in Ootmarsum en tot slot de Noorderkerk. Van veel bezoekers hoorde ik dat men het programma had ervaren als een climax, met het Van Eeken-orgel als hoogtepunt!"

De muzikale vonk is in jullie gezin duidelijk overgeslagen. Je geeft regelmatig concerten met medewerking van dochter Anneke en ik lees regelmatig dat je op "orgelpad" bent met zoon Leonard. Zijn er nog meer muzikale gezinsleden?
"Onze andere twee zoons, Robert-Jan en Jan-Willem, spelen beiden trompet c.q. cornet. Soms is het hier dus wel een gezellige kakafonie als er gelijktijdig op verschillende instrumenten geoefend moet worden ... Anneke studeert in Leiden aan de universiteit en zit daar op kamers: haar blokfluit horen we dus niet meer dagelijks. Maar afgelopen zomer hebben we weer een aantal concerten samen gedaan, waaraan vaak ook Leonard meewerkte: met hem heb ik een paar keer de vierhandige orgelfantasie van Hesse gespeeld."

Heb je in Twente als musicus meer of minder kansen dan bijvoorbeeld in de Randstad?
"Tja, wat zijn kansen? Kansen en mogelijkheden zijn de ene kant van de medaille, ambities en interesses vormen de andere kant. De Tukker is iemand van 'doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg'. Als je een ster wilt worden, heb je ongetwijfeld in de Randstad meer mogelijkheden. Het moet ook wel inspirerend en stimulerend zijn om zoveel cultuur binnen handbereik te hebben, musea, concertzalen ... Het geeft mij tenminste altijd wel weer een creatieve impuls als ik er een paar dagen tussenuit ben geweest om wat cultuur op te snuiven in bijvoorbeeld Berlijn of Londen**. Maar anderzijds: menig orgelwerk van Messiaen beleefde z'n Nederlandse première in Twente! Alphons Gaalman (1914-1986), destijds organist



van de Plechelmusbasiliek in Oldenzaal, was een echte Tukker, maar hij speelde daar in Oldenzaal van alles!”

En als kerkmusicus?

“Da’s nog weer een heel ander verhaal, vind ik. Een mooi orgel en een goede akoestiek zijn prachtig, maar toch zou ik niet graag als kerkmusicus functioneren in een gemeente waar ik verder niks mee heb: dan ben je echt ‘die meneer die bij ons voor de muziek zorgt’ – maar die we verder niet kennen. In mijn optiek is het ideaal wanneer je als kerkmusicus je gaven mag benutten en besteden binnen de gemeente waarmee je ook kerkelijk meeleeft. Dan is er een gemeenschappelijke basis, dan kunnen prediking en kerkmuziek ook dezelfde taal spreken. Ik vind het fijn dat ik op zondag de gemeentezang mag begeleiden van dezelfde mensen waarmee ik ook dinsdags op bijbelkring zit en zaterdag op de cursus ‘Theologische vorming voor gemeentelieden’. Maar anderzijds: als Toon Hagen belt of ik een dienst voor hem wil waarnemen in de Grote kerk in Zwolle – dat gebeurt een enkele keer –, dan geniet ik daar natuurlijk óók van: fantastische ruimte, geweldig orgel. En kerkelijk ‘klikt’ het ook wel, ’t is immers óók een Gereformeerde Bondsgemeente.”

‘Orgel’ is op de meeste muziekscholen in Nederland een uitstervend vak. Hoe is de situatie in Rijssen? Is Rijssen in dit opzicht uniek in vergelijking tot de rest van ons land? En kan het iets te maken hebben met de muzikale voorkeur van haar muziekschooldirecteur?

“Lang geleden, ergens omstreeks 1980, belegde de NOV een studiedag over het orgelonderwijs op muziekscholen. Vier jonge organisten uit alle hoeken van het land brachten daar toen een ‘regionaal rapport’ uit. Ik herinner me nog dat Stef Tuinstra dat toen deed voor het hoge noorden. Voor het oosten mocht ik dat doen. Toen ik vertelde dat op de Rijssense muziekschool op dat moment van



Tongwerken stemmen.

alle individuele instrumentale lessen ongeveer de helft (!) orgellessen was, zat men daar echt met de oren te flapperen.

Dat is daarna ook wel veranderd ... Vroeger was het bijna vanzelfsprekend dat kinderen uit de reformatorische hoek voor het orgel kozen. Maar de vanzelfsprekendheid waarmee ze toen voor het orgel kozen, is voorbij: nú pakken ze net zo gemakkelijk de harp of de viool. Het is een muzikale emancipatie die ik enerzijds positief waardeer, maar die anderzijds ook nadelen heeft: als niemand meer voor het orgel kiest, wie moet dan straks de gemeentezang begeleiden in de kerk?

Ook in Rijssen is het aantal orgelleerlingen teruggelopen. Ooit waren het er pakweg 150, nu nog 44, waarvan ik er 39 les mag geven. Maar goed, wie heeft er tegenwoordig nog 39 orgelleerlingen? Vorig jaar was de aanwas van nieuwe leerlingen zorgelijk, één nieuwe aanmelding slechts voor orgellessen, maar nu heb ik er na de zomervakantie alweer twaalf nieuwe leerlingen bij gekregen! Dat geeft de burger moed.

Best mogelijk dat het wel iets te maken heeft met de manier waarop het orgel in Rijssen wordt gepromoot. Bij het zomerconcert dat ik in augustus met Anneke en Leonard in de Schildkerk verzorgde, was de belangstelling overweldigend. Middenin de bouwvakvakantie, we verwachtten er eigenlijk niks van, en dan een volle bak! Maar uiteindelijk moet er wel een voedingsbodem zijn. Waar de ‘rechterflank van de gereformeerde

gezindte’ nog goed vertegenwoordigd is, dáár wordt nog orgel gespeeld. Dat is gewoon een feit waar niemand omheen kan.

Intussen probeer ik wel een stukje enthousiasme voor de muziek uit te stralen. Zo kreeg ik onlangs van de lokale omroep het verzoek om daar een gevarieerd klassiek programma te gaan presenteren; niet wekelijks hoor, daar heb ik geen tijd voor, maar bijvoorbeeld eenmaal per maand. Dat vind ik dan wel weer een uitdaging!”

Over welk onderwerp zou je in de toekomst in ‘de Orgelvriend’ willen publiceren?

“Ik denk dat de lezer me vooral zal tegenkomen in de rubrieken waarin nieuwe cd’s of boeken en bladmuziek worden besproken. Maar als ik tijd heb wil ik ook wel eens een onbekende componist voor het voetlicht halen, een concours verslaan of een orgelbouwproject bespreken. En zoals je weet fotografeer ik graag: ik zal dus ook wel eens een plaatje kunnen leveren. Overigens zou ik het fijn vinden als de lezers ons als redactie ook laten weten wat men van ‘de Orgelvriend’ verwacht. Feedback van lezers is wat mij betreft zéér welkom. Wensen, suggesties, opbouwende kritiek: laat het maar horen, dan kunnen we er ons voordeel mee doen.”

* De cd *Koraalbewerkingen op orgels van de Hervormde Gemeente Rijssen* is verkrijgbaar bij het kerkelijk bureau van de Hervormde Gemeente, Schild 7 - Postbus 50, 7460 AB Rijssen, tel. (0548) 51 28 17; e-mail: kerkelijkbureau@hervormdrijssen.nl.

Twaalf organisten bespelen de orgels van de Schildkerk, Westerkerk, De Hoeksteen, De Ark en Sion.

** Bij de steden- en orgeltrips die Dick Sanderman maakt, ontbreekt nooit de digitale camera. Wie wil zien wat hij zag, kan daarvoor terecht op www.dicksanderman.nl, menu “Fotografie” >> “Ga naar de fotoalbums” >> Fotoalbums op Webshots.

